

VAKIF KÜLTÜR VARLIKLARININ YAŞATILMASI GEREKLİLİĞİ VE BATI ANADOLU'DAN BİRKAÇ ÖRNEK

Prof.Dr.Tuncer BAYKARA

S

özlerime başlamadan önce Vakıf Haftalarını düzenleyip onbirincisini de gerçekleştirenleri, tebrik etmek istiyorum.

Vakıf kültür eserlerinin yaşatılması, çok yönlü faydaları olan güzel ve büyük bir girişimdir. Hatta girişimin de ötesinde, Vakıflar tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Çünkü böylesine bir hareketle birçok yararlı husus düşünülebilmektedir.

1. Herşeyden önce, "**Vakıf**" gerçeği, gündemde tutulabilecektir. Günümüz zihniyetinde vakıf kavramı, ne yazık ki kısmen zedelenmiştir. Halktan para toplayıp hizmet yapmak isteyen vakıfların varlığı, hatta sayıca çokluğu, bu kavramın gerçek mahiyetinin ayrıca belirtilme ihtiyacına yol açmıştır. Çünkü 'vakıf', halktan para toplamak şöyle dursun, halkın para ile görülecek işlerini dahi karşılamaya yönelik amaçları olabilen bir kurumdur (Avarız vakıfları gibi). Böyle olunca, zedelenen vakıf kavramının aslı ve yüce mânâsına uygun bir tatbikat içinde belirtilmesi, büyük yararlar sağlayabilecektir. Vakıf aslı anlamına uygun görünümü içinde, halka daha yakın ve hepsinden önemlisi, kendisini de içinde bulabileceği bir kurum olarak görünecektir.

2. Gündemde tutulan vakıf gerçeği, insanları yeni vakıflar yapmaya özendircektir. Çünkü Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kültür eserleri ve dolayısıyla vakıfları yaşatma girişimi, müstakbel vakıf sahiplerini de etkileyebilecektir. Böylece amaçlarının hiçbir zaman unutulmadığını, yüzlerce yıl geçse bile, zamana bağlı küçük değişimler hariç, aslı niyet ve amaçlarının gözetileceğini fiilen görecektir. İnsanlara yararlı olmayı, sonsuza kadar sürdürme imkânı ortaya çıkmış olacaktır. Böylesine ebedi iyilik ve sevab, ancak vakıf yapmakla mümkün olabilir düşüncesi zihinlerde sağlam bir şekilde oluşacaktır.

3. Bu tatbikatın genç kuşaklar için söz konusu edilebilecek 'eğitici' yönü de gözden ırak tutulamaz. İnsanımız bu örneklerle kendisine güvenini artıracak, atalarının geçmişte çok yararlı işler gördüğünü bilip öğrenecektir. Atalarının savaş döneminde de büyük başarıları olduğunu bilip gurur duyacaktır.

Aslında kuşaklar arasındaki toplum bağının sağlamlaşması için bu türden olumlu duygulara ihtiyaç büyüktür. Bu aynı zamanda toplum kesimleri arasındaki dayanışmayı da güçlendirecektir. Çünkü insanımızın mal varlığını, başka insanların yararlanması için ayırması ve vakfetmesi, birarada yaşamanın önemli bir unsurudur. Böylesine davranışlarla toplum arasındaki dayanışma artar ve güçlenir.

Toplumun içindeki dayanışmayı artırması açısından sosyal amacı güçlü vakıfların öne alınmasında yarar vardır. Câmî ve mescid vakıflarından çok, eğitimle ilgili vakıfların, ayrıca çeşme, hamam, han, köprü, kaldırım, kuyu ve benzeri, herkesin istifade edebileceği yapılara yönelik vakıflar üzerinde durulmalıdır. Bunlarla içinde yaşadığımız toplum daha iyi ve rahat bir hayata kavuşturulmuştur. Geçmişte böyle yapıldığını gören ve bilen insanlar, benzeri faaliyetleri günümüz içinde de düşüneceklerdir. Bunlar arasında kültürle ilgili vakıfların en önemli bir yer tutacaklarına şüphe yoktur.

Bu türden kültürle ilgili varlıkların yaşatıldığında, üzerlerine kimliklerini belirten yeni yazıtların konması, onların daha iyi tanınmalarını sağlayacaktır. Yazıt/kitâbe geleneğinin bir şekilde yeniden canlandırılması gerekmektedir. Böylece çok eski zamanlarda yapılmış ve vakfedilmiş olmalarına rağmen, günümüzde de yaşatıldığının görülmesi, vakıfların ebediliği (ölmezliği) konusunda halkımıza olumlu etkiler yapabilecektir.

Uygulama ile vakıf 'amacının' aradan yüzlerce yıl geçse bile yaşatıldığı herkese gösterilecektir. Eğitim konusundaki bir vakfın yine eğitim amacına yönelik kullanılması gibi, öğretim erbabına ayrılan vakıfların da aynı amaca uygun kullanılması gösterilebilir. Bu konuda büyük şehirlerde öğretim üyelerine yönelik sade, fakat kullanışlı konaklama tesislerinin yapılması yerinde olabilir. Bu hususta bir teklifimi de dile getirmek isterim:

Günümüzde sayıları çok artan üniversitelerdeki araştırmacıların Ankara ve İstanbul'daki çalışmaları sırasında yazın kalacak yer sıkıntısı çektikleri görülmektedir. Oysa vakıflar, bir kısım tesislerini, kışın eğitim amaçlı, fakat yazın buna yönelik düzenlese daha yararlı bir iş görmüş olabilir. 'Eğitim' amaçlı vakıfların da böylece gayeleri yerine gelmiş olacaktır.

4. "**Vakıf**" gerçeğinde göze çarpan en önemli hususlardan birisi, onun ayrı zamanların gündelik özelliklerinden uzak olmasıdır. Çünkü gündelik durum ve olaylar geçicidir; fakat yüzyıllara hitab eden büyük gerçekler vardır. Burada yüzyıllara yönelik amaçların, günümüzde görülen olumsuz bazı tatbikatının değiştirilmesinin yollarının aranmasını da belirtmek istiyorum. Bunun en başında "**su**" meselesi gelmektedir. Su ile kültür arasında doğrudan bir ilişki görülmesi de, genelde bu konudaki tatbikat (vakıf), bir büyük dünya görüşü ve kültürünün tabii bir uzantısıdır.

Belediyelerin kullanımına terkedilen su vakıflarında, halka su arzı en önemli amaçtır. Sokak çeşmeleri, günümüz şartlarında nerede ise tamamen kaybolmuştur. Oysa su ihtiyacı toplumun büyük bir kısmını ilgilendirir ve çoğumuz, bu konuda acı deneyimler yaşamışızdır. Günümüz 'paracı' zihniyetinden daha az etkilenmiş bir 'su' tatbikatı, özellikle büyük şehirlerde gündeme getirilmelidir. Vakıfların kimi yerlerdeki 'sebil'leri daha da yaygınlaştırılmalıdır.

Netice olarak, vakıf kültür varlıklarının yaşatılması çok yönlü yararları olabilecek bir girişimdir. Bu girişimin vâkıfların amaçlarını yerine getirmek bakımından doğrudan Vakıflar idaresine getirdiği manevî yarar da ayrıca belirtilebilir. Fakat asıl önemli olan, bunun Türk halkına getireceği maddî ve manevî faydalardır. Bu faydalar dizisinin manevî olanlarına, yukarıda temas etmeye çalışmıştık. Bunun başında, bu ülke insanının kendisine güvenini sağlaması, onun yüce ve engin amaçları olan bir toplumun bir ferdi olduğunu belirtecek bu girişimin başarısını sağlamamız gerekir.

Böylesine bir teşebbüsün getirebileceği maddî yararlar da çok olabilir. Nitekim bunun sağlanması bakımından, Vakıflar İdaresinin eskidenberi bazı teşebbüsleri olduğunu duyuyor ve biliyoruz. Bunlar arasında çok başarılı bazıları hizmetlerine devam etmektedir. Anlaşıyor ki, bu başarılı ve yararlı hizmetleri çok daha genişletip yaygınlaştırmak gerekmektedir. Bu gereklilikte, hem Vâkıfların amaçlarına uygunluk, hem de günümüz insanına belirli bir yarar birlikte söz konusu olmaktadır. Böylesine ikili bir yarar sağlayacak girişimin, ülkenin çeşitli köşelerindeki imkânları kullanmakta geç kalmaması, fakat iyice konunun incelenmesi uygun olacaktır. II. Vakıf kültür varlıklarının yaşatılmasının Batı Anadolu'daki durumu hem ilmî, hem de ondan da önemlisi millî bir ihtiyaca cevap verecektir. Çünkü bu yöre, yüzyılı aşkın bir süredir antik dönem üzerine eklenen Bizans ve hristiyanlık ağırlıklı bir propagandanın etkisi altında bulunmaktadır. Orada yaşayan, oraya giden, hatta dinini ve milletini çok sevenleri dahi etkileyen bu propagandaya doğrudan doğruya eser ve tatbikat ile karşı koymak gereklidir. Çünkü insanın kendi iç dünyasının hürriyetini hedefliyen günümüz insan hakları esasları içinde daha başkası da düşünülemez. Olayı görmezlikten gelmek veya yasaklamak da yol açabileceği olumsuzluklar sebebiyle hiç de doğru değildir.

Bu konuda yapılabilecekler açısından üç yöreden bazı misâller vermek istiyoruz.

A. İzmir'in batısındaki yarımada, şimdilik yukarıda sözünü ettiğimiz propagandaya doğrudan maruz değildir. Buralarda bazı güzel imkânlar vardır. Bu yöredeki vakıf eserleri, aslı amaçlarına uygun olarak yeniden tanzim etmek gerekir. Seferihisar'ın Düzce/Hereke köyündeki XVI. yüzyıl medresesi, bir barınma yeri olarak yeniden ele alınabilir. Hatta doğrudan eğitim kurumu haline de getirilebilir.

Şimdi Urla şehri içinde kalan eski Denizli köyü, tabiat güzelliği ile dikkati çeker. Burası yazlık merkezlerin hemen bitişiğidir ve bu imkânı güçlüdür. Buradaki câmi (eskisi), çevresindeki tabiatla uyumu açısından gerçek bir şaheserdir. Yanındaki çamaşırlığı, çeşmesi ve köprüsü ile Türk zevkinin hayatın ve ölümün içiçe ahenk içinde kaynaştığı bir yerdir. Burasının aslı özelliğine uygun olarak, ibâdet mekânı olduğu da gözönüne alınarak kullanışlı bir başka tesis, yukarısına yapılacak bir tesisle birlikte düşünülmelidir.

B. Efesos, Batı Anadolu'nun en çok bilinen, hatta günümüz adlarını da tehdit eden bir turistik yeridir. Efesos şehrinin kendisinde, bir Türk iskânı olmadığından, bir vakıf eser de yoktur. Bu sebeple orası apayrı bir dünyadır ve öylece de kalmalıdır. Buna karşılık Bizans devrinin iskân yeri Ayasuluğ, aynı zamanda Türklerin de yerleştiği bir yer olarak birçok vakıflara sahiptir. Bugün Selçuk adını taşıyan bu yerleşmede birçok vakıf âbide ve eser bulunmaktadır ki bunlar arasında en çok bilinen İsa Bey Câmîdir.

Ayasuluğ, aynı zamanda hristiyanlık etkili bir yerdir. Burada özellikle St.Jean bazilikası zikredilir. Oysa bu yapı, daha XIV. yüzyıl ilk yarısında câmie çevrilmiş idi. Bu yapının câmi özellikleri, muhtemelen 1919-22 işgalinde yok edilmeye çalışılmış ise de minâresinin yeri 1928'lerde hâla belli idi. Burasının, son dönemlerdeki düzenlenmesinde, en etkin ve hâkim unsur, St.Jean bazilikası olarak kabul edilmiştir. Fakat bu ülkede,

Ayasuluğ'da asıl unsuru Türk devri kabul edip, düzenlemeyi yeniden yapmak gerekmektedir. St. Jean esaslı düzenlemede, Ayasuluğ'un aşağı kısmına giriş, bu anıtı ön plâna geçirecek biçimde düzenlenmiştir. Yeni düzenlemede esas unsur olarak İsa Beğ Câmîinin alınması gerekir. Aydınoglulları zamanındaki durumu esas alacak düzenleme ile, şehre giriş, İsa Beğ Câmîi ile alakalı olacak, Türk devri eserleri daha öne alınabilecektir.

Ayasuluğ şehrindeki durum, böylece VIII. yüzyıl esaslı değil, XIV. yüzyıl sonlarındaki esasa göre düzenlenince, İsa Bey Câmîinin çevresinde geniş bir alan ortaya çıkacaktır. Buralarda bulunan eski kültür eserlerinin kalıntıları, yeni ve yararlı yapılar için elverişli mekânlar olabilir. Ancak bunun için, Ayasuluğ, yani Selçuk şehrindeki durumun, Türk devrine göre ele alınmasını ilk şart olarak görüyoruz. Antik dönemin imkânları, Efesos şehrine hasredilmeli, ama burası Aydınoglularına bırakılmalıdır. Tarihî gerçek te zaten böyledir.

Ayasuluğ'un, yâni Selçuk şehrinin içinde, günümüzde değerlendirilebilecek çok yer vardır. İsa Bey Câmîinin hemen yakınındaki hamam harabesi, çok yönlü bir kullanım için ilk akla gelen yerdir. Burada iki tür yapı akla geliyor:

a. Doğrudan hamam olarak ihya etmek; bilindiği gibi Türk hamamı dünyaya damgasını vuran bir kurumdur ve bununla ilgili yaygın bir gelenek vardır. Batı Anadolu'da, geleneksel Türk hamamının yaşayan örnekleri pek bulunmuyor. Burası, doğrudan böylesine bir işleve kavuşturulup kullanılabilir. Ancak bu konuda hassas olmak, Türk örfünün gereklerini burada da etkili kılmak icab eder.

b. Burası yaz sıcaklarında su ve yeşillik dünyası hâline getirilip bir dinlenme mekânı olarak düzenlenebilir. Su sesinden gayri hiçbir musiki veyâ başka ses olmayan bir dinlenme yeri, değişik ve önemli bir deneme olabilir. Aynı zamanda malî bakımdan da kendisini karşılayabilir.

Her iki halde de İsa Beğ Câmîi, yeni düzenlemede esas çevre olmaktadır. Buradaki eski medresenin izleri de, burada açılacak yüksek okul binası için değerlendirilebilir.

Ayasuluğ, XIV ve XV. yüzyıllardaki parlak hayatını, Osmanlı idâresinde kaybetmiş ise de, Osmanlılara miras kalan vakıfları varlıklarını bir süre daha devam ettirmişlerdir. Aydınogluları devrinin vakıfları üzerinde de ayrıca durulabilir. Buradaki kültür varlıkları, yöredeki antik dönem ve hristiyanlık etkili propagandanın dengelenmesi açısından yararlı olabilir. Bu konuda buraya yönelik ayrıntılı çalışmalara gidilmesini teklif ediyoruz.

C. Miletos/Balat: Antik dönemin en ünlü şehirlerinden olan Miletos yerinin biraz içeride oluşu sebebiyle, Efesos kadar rağbet görmez. Burada Türk devri, antik şehir kalıntısının üzerinde olduğundan Efesos kadar antik havalı değildir. Burasını gezen, her iki dönemi içiçe bulabilir. Belki bu özelliği, Efesos kadar rağbet görmemesinin de bir başka sebebidir. Çünkü Menteşeoğulları devrindeki Balat, nerede ise antik Miletos kadar büyük bir Türk şehri olmuştur.

Türk devrinde çok büyüyen Balat, birçok önemli vakfa da konu olmuştur. Menteşe beylerinin yaptıkları vakıflar Osmanlı döneminde de yaşamıştır. Ayrıca buradaki Türk devri yapıları da, isimleri tam olarak çıkarılamasa da incelenmiştir.

Vakıf kültür eserlerinin yaşatılması çalışmaları için burası çok uygun bir ortamdır. Antik dönem ile Türk devri burada bir denge halinde bulunmaktadır. Ayrıca vakıf âbideleri burada daha mamur olarak bulunmaktadır. Zaten bir kısmı da tamir edilmişlerdir. İlk dikkati çeken, tiyatronun hemen yakınındaki handır. Bu han (kervansaray) uygun bir konaklama yapılmak için beklemektedir.

Buradaki öteki yapılar arasında İlyas Beğ Câmîi, ayrıca dikkati çekiyor. Bu konuda bazı hazırlıklar da vardır. Ancak bize göre câmî ve avlusu, yakın mekanlar ancak ibâdet ile ilgili bir amaç için kullanılabilir. Camie, geçmişdekinin aksine, yeni bir işlev verilemez. En iyi çözüm, câmîin yeniden ibâdete açılması, buna bağlı olarak çevresinin yeniden düzenlenmesidir.

Burada da Vakıflar İdaresi, Türk kültür eserlerinin yaşayan hayatın dışına çıkarılarak tabii şekilde yok olmalarının önüne geçecek yeni bir girişimi başlatmalıdır. Çünkü, insan unsuru olmaksızın bir çok eser, kendiliğinden yok olup gidebilmektedir. İlyas Beğ Câmîinin yeniden düzenlenmesinde, burasının ibâdete açılması, yâni kadro tahsisi ve görevli tayini hususu dikkate alınmalıdır. Mekânlar doğrudan hayatın içinde olmalıdırlar.

Ayasuluğ şehrinde sözünü ettiğimiz 'hamam' yani temizlik hususu için gerekli yapılar, Balat'da daha çok bulunmaktadır. Ancak buradaki hamamların işletilmesinde çok daha büyük güçlükler olabilir.

Balat/Miletos, Türklerin bir antik şehir hayatına nasıl katıldıklarını gösteren en güzel misaldir. Bu açıdan şehir baştan başa ham malzemedir. Değerlendirilebilecek mekân ve yerleri pek çoktur. Ayasuluğ için yapılmasını teklif ettiğimiz ayrıntılı çalışma burası için de yapılmalıdır.

Sonuç olarak, Ayasuluğ ve özellikle Balat'da, Vakıf kültür eserlerinin yaşatılması için çok müsait bir durum mevcuttur. Ancak bunlar iyi bir araştırma sonucu verilecek kararlarla gerçekleştirilmelidir. Bu husustaki esaslar şunlar olabilir:

1. Vakfın amacı, gâyesi ve manevî yararı gözönüne alınmalıdır. Vakıfların ruhlarını tâciz edecek girişim olmamalıdır.

2. Vakfın yenilenmesinde, geçmişdeki özelliklerin büyük ölçüde dışına çıkılmamalıdır. Barınma ise barınma, ibâdet ise ibâdet olmalıdır.
  3. Mülkiyet, hiçbir zaman özel şahıslara geçebilecek bir, intiba' dahil düzenlemeye konu olmamalıdır.
  4. Bu eseslar içinde, geçmiş yüzyılların Türk hayatına uygun her türlü yenileşme cesaretle yapılmalıdır.
- Ülkemizin sahip olduğu, fakat kullanılmayan büyük âtil gücünü değerlendirmeye yönelik bu girişimin başarılı olmasını diliyorum.